

Н. В. Новицька,
асистент кафедри обліку та аудиту
Харківської національної академії міського господарства

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ

У статті розкрито основні історичні аспекти формування методології обліку розрахунків. Розглянуто та проаналізовано наукові праці, які мали найбільший вплив на формування економічної думки щодо обліку розрахунків із дебіторами і кредиторами з давніх часів до сьогодні.

Ключові слова: історія бухгалтерського обліку, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, зобов'язання, розрахунки.

Н. В. Новицкая
**ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ
МЕТОДОЛОГИИ УЧЕТА РАСЧЕТОВ**

В статье раскрыты основные исторические аспекты формирования методологии учета расчетов. Рассмотрены и проанализированы научные труды, которые оказали значительное влияние на формирование экономической мысли в вопросе учета расчетов с дебиторами и кредиторами с давних времен до сегодняшнего дня.

Ключевые слова: история бухгалтерского учета, дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, обязательства, расчеты.

N. V. Novytska
**HISTORICAL STAGES OF METHODOLOGY OF
PAYMENTS ACCOUNTING FORMATION**

In the article the main historical aspects of the formation of accounting methodology calculations are observed. The main scientific works that had influenced heavily on the economic opinion about account settlements with debtors and creditors from ancient times until today were reviewed and analyzed.

Key words: history of accounting, receivables, payables, liabilities, settlements.

Постановка проблеми. Для визначення проблематики обліку розрахунків із дебіторами та кредиторами необхідно дослідити його історичний аспект. Знання історії бухгалтерського обліку і динаміки розвитку обліку розрахунків дозволить визначити закономірності сучасних процесів та їх динаміку, а також найважливіші напрями вдосконалення обліку. Облік розрахунків із дебіторами та кредиторами є одним із найважливіших питань обліку, і тому вчені та дослідники намагалися, перш за все, знайти і вдосконалити оптимальні шляхи обліку розрахунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у процес вивчення та дослідження історичних етапів формування методології обліку розрахунків у різний час внесли такі вітчизняні й закордонні вчені, як Данько Й. Я., Пасько Т. О., Петров А. М., Остап'юк М. Я., Чумаченко М. Г.; серед російських учених слід виділити Соколова Я. В., у якого надруковано більш як 200 праць з історії розвитку бухгалтерського обліку.

Мета статті полягає в дослідженні основних історичних етапів розвитку та формування методології обліку розрахунків.

Основні результати дослідження. Перші письмові згадки про бухгалтерський облік і рахунки віднайшли декілька тисячоліть тому. Наприклад, папіруси Зенона, які було знайдено у 1915 році, містять інформацію про будівельні проекти, сільськогосподарські роботи та різноманітні ділові операції маєтку Аполлонуша протягом 30 років у III ст. до нашої ери. Ці папіруси свідчать про дуже детальний облік, який здійснювався у Греції і завдяки торгівлі поширився на Середземномор'я та Близькій Схід. Є докази того, що ця система обліку передбачала відповідальність за його ведення: письмовий облік усіх операцій, інвентаризаційні відомості, записи щодо придбання та експлуатації майна тощо.

Зенон у 256 році реформував систему обліку, що складалася у приватних маєтках. Основні цілі обліку, які були ним сформовані: організація систематичного обліку матеріальних цінностей, своєчасний та регулярний облік дебіторської і кредиторської заборгованості, а також розрахунок

економічних ефектів від різних видів господарської діяльності, що є зародженням методів і прийомів економічного аналізу [1].

Хоч записи Зенона та інші свідчення відображають давніше існування обліку і рахівництва, проте перші спроби розвитку теорії розрахунків із дебіторами та кредиторами виникли у XV–XVI ст., коли італієць Лука Пачолі сформулював мету обліку – «ведення своїх справ у належному порядку і як слід, щоб можна було без затримки отримати усілякі відомості щодо боргів та вимог»[2].

У своїй праці «Трактат про рахунки та записи» Лука Пачолі описав два основні правила щодо обліку розрахунків:

- не можна нікого вважати боржником (дебітором) без його відома, навіть якщо це видається доцільним;
- не можна нікого вважати вірителем (кредитором) за відомих обставин без його відома.

Проте ці правила, які, начебто, очевидні, насправді дуже суперечливі.

У главі 9 своєї праці Лука Пачолі наводить способи, якими може здійснюватися купівля. Фактично це класифікація розрахунків за джерелами покриття заборгованості: готівка, кредит, обмін товарів на товари, частково обмін на товари та частково на гроші, або частково на гроші й частково у кредит, або частково на товар і частково у кредит, переводом на іншу фірму, частково з переведенням на іншу фірму та частково у кредит, частково переводом на іншу фірму і частково товарами. У главі 19 «Трактату» Пачолі розглядає можливості сплати заборгованості за допомогою банківського кредиту.

Хоча першою друкованою працею з бухгалтерського обліку і вважається праця Луки Пачолі, проте купцем Бенедиктом Котрульї у 1458 р. у Дубровнику було написано рукописну роботу «Про торгівлю і досконалого купця».

На відміну від Луки Пачолі, нідерландський бухгалтер Якоб ван дер Шуер (1625 р.) дав більш логічне визначення дебіторів та кредиторів. Він вважав, що дебітор – це той, хто має (власник), хто отримує або кому відсилають, той, хто купує, кому постачають, продають або від кого

сподіваються отримати платіж, або той, хто повинен сплатити; кредитор – це той, хто видає (витрачає), з ким рахуються, від кого отримують, той, з ким мають справу, хто продає, постачає, у кого купують, той, кому потрібно платити.

Першою книгою з бухгалтерського обліку в Англії стала праця вчителя математики Хью Олдкастла (1543 р.). Деякі глави він повністю запозичив у Луки Пачолі. Проте в кожному рахунку Олдкастл виділяв дебітора та кредитора (персоналістичне трактування всіх рахунків).

Після «Трактату» Луки Пачолі великим досягненням була пропозиція француза Жака Саварі (1622–1690 рр.) щодо необхідності як основних, так і допоміжних книг. Йому також належать відомі постулати бухгалтерського обліку:

- сума сальдо всіх аналітичних рахунків повинна дорівнювати сальдо того ж синтетичного рахунку, до якого вони відкриті;
- сума оборотів за дебетом та сума оборотів за кредитом усіх аналітичних рахунків повинна дорівнювати сумі всіх оборотів за дебетом і кредитом того синтетичного рахунку, до якого вони були відкриті.

На початку XIX ст. в Італії сформувалося два напрями бухгалтерського обліку: юридичний та економічний. Прихильники юридичного аспекту рахунки розглядали як особові – з точки зору прав і зобов'язань певних фізичних та юридичних осіб. Натомість прихильники економічної теорії вважали, що треба ґрунтуватися на обліку майна й інших господарських засобів.

Італієць Ніколо Д'Анастасіо, засновник першої теорії, у 1803 році висуває тезу, що всі факти господарської діяльності мають проходити через рахунок «Капітал». Наприклад, надходження матеріалів від постачальників відображалось за дебетом рахунку «Матеріали» та кредитом «Капітал» і одночасно за дебетом рахунку «Капітал» та кредитом рахунку «Постачальники». Отже, цінності на зберігання отримували не від постачальника, а від власника. Такий підхід зумовлював посилення контролю за обліком.

Представник тосканської школи Франческо Марчі (1822–1871 рр.) всі рахунки відносив до особових. Кожну особу, що отримує цінність або стає боржником, він вважав дебітором, а того, хто видає цінність або стає позичальником, – кредитором. Тож якщо особа дебетується, то ця операція записується в дебет його особового рахунку, а якщо кредитується – у кредит. Подвійний запис виникає завжди, оскільки будь-що, видане однією особою, отримує інша.

Джузеппе Чербоні, який пізніше очолив тосканську школу, уклав власну теорію, яка мала назву «логісмографія». Це вчення, в основі якого лежить поняття про господарство як сукупність інтересів, що виникають через чиюсь власність. Логісмографія визначає чотири групи осіб, які мають стосунок до підприємства: власник, адміністратор, агенти, кореспонденти. Цим особам відкриваються відповідні рахунки, що поділяються на дві частини – дебетову, в якій відмічається все, що власник, агент або кореспондент винен (зобов'язання), та кредитову – на якій записується все, що власник, агент або кореспондент повинен отримати (права). Таким чином кожна операція має записуватися в дебет власника і кредит агентів чи кореспондентів, або навпаки, в кредит рахунку власника та дебет рахунку агента чи кореспондента. Це і є основою подвійного запису.

Узагалі можна зробити висновок, що представники італійської школи бухгалтерського обліку дотримувалися юридичної концепції обліку, приділяючи багато уваги особливостям розрахунків, зобов'язанням за договорами.

Клітофонте Белліні, послідовник та ученик Дж. Чербоні, змінив трактування агентів, виділивши два їх види: депозитаріїв (зберігачів), які є матеріально відповідальними особами, і виконавців. В останньому випадку в облік входили адміністративно-правові відносини. Предметом обліку визнавалися господарські операції, а метою

обліку – кількісні вимірювання (квантифікація) фактів господарського життя, їх запис і контроль виконання для найбільш ефективного управління підприємством. Кожна господарська операція передбачає наявність об'єкта, суб'єкта та відносин між ними, які відбуваються в особистих і неособистих рахунках. В особистих рахунках сторони називаються дебет та кредит, в неособистих – прихід і витрати. У зв'язку з цим, стверджував Белліні, виникає необхідність складання двох балансів: один – майновий, другий – фінансовий; перший відображає відносини власника з агентами і кореспондентами, другий – з адміністратором. Майновий баланс містить увесь традиційний актив, усю кредиторську заборгованість та зміни капіталу, фінансовий – перелік результатних рахунків. Подвійний запис – це не абстрактний, штучно створений прийом, а принцип, на який спирається основна ідея управління, – погодження протилежних інтересів. Белліні вважав, що «характерна риса управління – діяти, а рахівництва – висвітлювати та направляти, щоб діяти найбільш правильно і раціонально». При цьому він проводив паралель між інвентарем та кошторисом: перший показує поточний стан справ, другий – майбутнє. Свої погляди Белліні виклав у творі «Трактат про загальні засади теоретичної та практичної бухгалтерії», що був виданий у Мілані в 1910 р. [3].

Представники французької школи висловлювали думку, що бухгалтерський облік є економічною наукою, тобто розглядали рахунки не лише як особисті, і вони розробили класифікацію рахунків за видами засобів.

Наприклад, Мат'є де ла Порт виділяв три групи рахунків: рахунки власника (рахунки капіталу, прибутку та збитків), тобто економічний рух капіталу; рахунки майна – вони виконують господарську функцію; рахунки кореспондентів (рахунки розрахунків, тобто такі, які відбувають дебіторську і кредиторську заборгованість) – виконують юридичну функцію, тому що відображають права та обов'язки третіх осіб. Ця класифікація дала змогу сформулювати постулат де ла Порта: сальдо рахунків власника і майна завжди дорівнює сальдо рахунків кореспондентів (розрахунків).

Теорія дебетування і кредитування рахунків Мат'є де ла Порта містить такі основні правила: дебітор – це та особа, яка отримує цінності або все те, що отримується у власність чи управління господарством, кредитор – це особа, яка видає цінності, або все, що перестав бути власністю чи виходить із управління господарством [4].

Французький бухгалтер Бертран Франсуа Баррем також розвивав класифікацію рахунків. Він запропонував дві групи рахунків: загальні рахунки – рахунки власника (рахунок капіталу) і його агентів (касира, комерсанта та ін.), а також рахунки приватні, тобто дебіторів і кредиторів.

За Барремом, дебіторська та кредиторська заборгованість виникають тоді, коли обмін не закінчено або коли його не було. У випадках, коли обмін закінчено, використовуються загальні рахунки, коли не здійснено – приватні.

Один із найвідоміших представників французької школи кінця XVIII – початку XIX ст. Едмон Дегранж є одним із засновників сучасної рахункової науки та розробником американської моделі рахівництва. Він вважав, що рахівництво має два основних завдання – по-перше, давати відомості про стан рахунку кожного кореспондента, а по-друге, висвітлювати стан справ на будь-який момент, тобто надавати відомості про рух цінностей, прибутки, збитки та ін. Для досягнення зазначених завдань бухгалтер використовує дві групи рахунків: рахунки для осіб, з якими знаходиться в господарських відносинах (спеціальні рахунки), та рахунки цінностей (загальні рахунки). Також Дегранж відмічав, що в кожній операції беруть участь дві особи: один із них отримує будь-яку цінність, другий цю цінність віддає. Перша особа є боржником, або дебітором, друга – вірителем, або кредитором. Ця обставина підлягає реєстрації шляхом складання спеціальних статей, у яких вказуються одночасно дві особи: дебітор і кредитор. Тож, операції відображаються на рахунках згідно із правилами: дебетувати того, хто отримує, та кредитувати того, хто віддає.

Авторами ще однієї цікавої теорії щодо обліку дебіторської та кредиторської заборгованості є німці А. Шибє та К. Одерман. Вони вважали, що актив – це сукупність усього, чим володіє підприємство на правах власності, пасив – права третіх осіб або кредиторів, а чистий капітал, або чисте майно – різниця від вирахування суми пасиву із суми активу.

Шибє та Одерман запропонували таку класифікацію складових частин активу і пасиву: матеріальні блага (грошові засоби, рухоме та нерухоме майно, тобто актив) і вимоги до інших осіб. Вимоги можуть бути засновані на розрахункових відносинах (особисті вимоги) та боргових документах (векселях, документах до утримання, паперових грошах, позаяк вони нерівнозначні металевим грошам, це актив і пасив).

Виходячи із вищезазначеного, вчені запропонували класифікацію рахунків: рахунки капіталу з відповідними допоміжними рахунками (рахунок прибутку та збитків); рахунки матеріальних цінностей; рахунки боргових документів; особисті рахунки.

Шибє та Одерман вивели основний принцип бухгалтерії, відповідно до якого кожному дебітору повинен протистояти кредитор. Для того щоб уникнути помилок, було встановлено тверде правило, що дозволяє визначити, який рахунок необхідно дебетувати, а який – кредитувати: дебітором буде кожний рахунок особи, яка отримує від нас будь-що, кожний рахунок, який відкривається для обліку будь-якого предмету, за все те, що складає або збільшує цінність останнього, за кожне збільшення або нарощення, відповідно також за те, що ми під час операцій з цією особою або з цим предметом отримуємо у вигляді прибутку; кредитором буде кожний рахунок особи, яка нам будь-що дає або наказує дати, а також кожний рахунок предмету за те, що зі складу цього предмету буде забрано, тобто за кожне зменшення, відповідно також за те, що ми, здійснюючи операції з цією особою, втрачаємо.

Матеріальні рахунки у Шибє та Одермана є уособленими, а отже, принципові відмінності між матеріальними й особовими рахунками відсутні.

Одним із основних нормативних документів у Російській державі був Торговий Статут 1653 року, згідно з яким дебіторська заборгованість повинна наводитися в балансі за номінальною вартістю, сумнівні борги – у сумі, на отримання якої не втрачено надію, а безнадійні борги – списуватися з балансу повністю за винятком якоїсь незначної суми, яка залишається в балансі для пам'яті.

Класифікацію рахунків розрахунків залежно від класифікації цінностей запропонував Євстафій Сіверс: «Позитивні, або інші обіцянки платежу, подібно цінностям матеріальним, є складовими частинами вкладених у господарство капіталів, проте, на відміну від них, вони висловлюють лише право на цінності, які тимчасово знаходяться в чужому володінні, а негативні або власні обіцянки платежу складають позиковий капітал та виражають, що у складі цінностей, що знаходяться у власному володінні, тимчасово перебувають цінності, які належать іншим господарствам та право на які, своєю чергою, мають ці останні» [5, с. 23].

Формування російської бухгалтерської школи у першій половині XIX століття, засновником якої вважається Карл Арнольд, відбувається на засадах різних шкіл бухгалтерського обліку, головну роль серед яких на той час відіграла німецька школа бухгалтерського обліку. В Україні у той період облік також фактично ґрунтувався на основних засадах німецької школи.

Федір Єзерський, відомий рахівник та вчений, розробив власну «потрійну» систему бухгалтерського обліку проти подвійної італійської системи, яку критикував. Єзерському був притаманний «національний» підхід до обліку: він пропонував застосовувати російські терміни замість запозичених. Приміром, дебіторів він пропонував називати забірниками, кредиторів – довірителями. Окрім термінології, Єзерський також критикував загальні принципи роботи. Одним із недоліків він вважав помилкове

вживання рахунків «Товари» і «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», тому що такі назви, на його думку, позбавлені жодного сенсу. Замість цього Єзерський запропонував інше проведення – приход за рахунком «Цінності» та приход за рахунком «Постачальники», пояснюючи це тим, що «у традиційному випадку складається абсурдне враження, що ми ведемо облік за постачальника і відображуємо зменшення у нього цінностей, а нам до нього справи немає. В наших справах відбувається збільшення кредиторської заборгованості. І, відповідно, мають місце два приходи: збільшення товарної маси та збільшення боргів». Проте, коли Ф. Єзерський заявив, що кредиторська та дебіторська заборгованість є вимислом, його припинили серйозно сприймати [6].

У кінці XIX-го – на початку XX ст. у Санкт-Петербурзі видавався журнал «Рахівництво», у якому друкував свої праці російський учений Лев Гомберг. У системі обліку та оцінки дебіторської заборгованості він виділяв чотири групи боргів: а) безумовно надійні (від їх суми слід відраховувати 5% до резерву на покриття сумнівних боргів); б) борги, в погашенні яких немає впевненості (вони повинні відображатися в активі балансу в розмірі 80% загальної суми); в) сумнівні борги (вони підлягають включенню до балансу в розмірі 50% загальної суми); г) безнадійні борги (їх треба негайно відносити на рахунок «Збитки та прибутки») [7].

Олександр Рудановський, відомий бухгалтер, математик за освітою, вважав, що баланс повинен складатися тільки прямим шляхом, без застосування внутрішніх розрахунків, у пасиві мають відобразитися зовнішні відносини організації, а в активі – внутрішні. Таким чином, уся дебіторська заборгованість розглядається як пасив із дебетовим сальдо. Як наслідок, в активі відбиваються тільки матеріальні та грошові рахунки. Окрім того, Рудановський розробив методіку обліку розрахунків за авансами і вивів такий постулат: не можна сальдувати дебіторську та кредиторську заборгованість, тобто якщо підприємство винне 300 карбованців, а йому винні 200 карбованців, то не можна записати загальний борг фірми в сумі 100 карбованців. Це буде неточно [8].

Олександр Галаган, учень О. Рудановського, одним із найголовніших завдань обліку вважав облік взаємовідносин між власником та його господарством.

Пасив балансу, на думку Галагана, – це сукупність зобов'язань господарства перед окремими фізичними та юридичними особами, а також перед своїм власником. Останній вид зобов'язань завжди дорівнює різниці між активом і підсумком зобов'язань перед третіми особами. Вона називається чистим капіталом.

Особливістю ж зобов'язань перед третіми особами Галаган вважав те, що такі зобов'язання завжди виражаються у твердій сумі на відміну від зобов'язань господарства перед власником, які неможливо точно визначити грошовою сумою.

Іван Ніколаєв дотримувався думки, що матеріальні цінності здатні впливати на прибутки та збитки лише тоді, коли обертаються на гроші. Саме тому Ніколаєв вважав моментом реалізації момент надходження коштів.

Намагаючись удосконалити систему обліку дебіторської заборгованості, І. Ніколаєв запропонував формувати резерви для списання безнадійних боргів. Наприклад, у п. 9 П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» вказується, що класифікація дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт сумнівності обраховується підприємством, виходячи із фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги за попередні звітні періоди [9].

Про новий економічний погляд на кредиторську заборгованість пише Є. С. Хендриксен: «Вважалося, що кредиторська заборгованість виникає завдяки правилу подвійного запису. Проте зміни економічних умов складають передумови для формування іншого, більш широкого

погляду: в теперішній час кредиторська заборгованість являє собою міру економічних зобов'язань фірми» [1].

Німецький професор Йорг Бетге визначив відмінності зобов'язань організації від резервів: «Під зобов'язаннями розуміють обов'язки організації виконати певні послуги, які чітко визначені за величиною та змістом. Саме це і відрізняє обов'язки від резервів. Резерви представляють собою обов'язки організації, обсяги і склад яких не піддаються точному визначенню. Стосовно послуг, які повинна надати організація, може йтися про сплату коштів, виконання робіт або поставки товару» [10, с. 228].

Й. Бетге також вивів основні принципи оцінки зобов'язань: зобов'язання повинні відображатися в сумі виконання, тобто в сумі коштів, необхідних за нормального розвитку угоди для виконання або погашення зобов'язання, що виникло на її основі; недопустимість дисконтування необкладених відсотками зобов'язань.

Висловлювання цього вченого доповнив Ульріх Хюттеман, який сформулював ще один принцип: недопустимо оцінювати зобов'язання за максимальною вартістю, тому що це дозволить організаціям завищувати фактичну величину зобов'язань.

Як зазначають Б. Нідлз, Х. Андерсон та Д. Колдуелл: «Зобов'язання реєструються тільки тоді в обліку, коли виникає заборгованість за ними» [11].

Сьогодні в Україні Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» визначає методологічні засади ведення обліку дебіторської заборгованості. У цьому Положенні (стандарті) наведено основні терміни, порядок визнання та оцінки дебіторської заборгованості, її класифікація за основними видами, порядок відображення у звітності та ін. [12].

У будь-якому разі порядок ведення обліку на підприємствах усіх форм власності (крім бюджетних установ) повинен здійснюватися відповідно до П(С)БО 10.

Висновки. У підсумок вищесказаного можна зазначити, що протягом усього періоду розвитку бухгалтерського обліку як науки, так і практики вчені-бухгалтери центральну увагу приділяли розрахунковим операціям та аспектам відображення в обліку дебіторської і кредиторської заборгованості, оскільки операції, які виникають у результаті взаємовідносин підприємств із контрагентами, безпосередньо впливають на фінансовий стан та стабільність підприємства.

Література

1. Соколов Я. В. Занимательные очерки истории бухгалтерского учета [Электронный ресурс] / Я. В. Соколов, М. Л. Пятав // Бух. 1С. Интернет-ресурс для бухгалтеров-2001. – Режим доступа : <http://www.buh.ru/document.jsp?ID=51&breakIrlSCevlNDDllssdsdiDDDD51DI=1#breakIrlSCevlNDDllssdsdiDDDD51DI1>
2. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях / Лука Пачоли [изд. подг. Соколов Я.]. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 288 с.
3. Словарь бухгалтерского учета. – <http://www.pochitaem.ru>
4. Бутинець Ф. Ф. Історія розвитку бухгалтерського обліку : навч. посіб. для студ. спец. 7.050106 «Облік і аудит» / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ЖІТІ, 1999. – 928 с.
5. Сиверс Е. Е. Классификация ценностей и основанная на ней классификация счетов / Е. Е. Сиверс // Коммерческое образование. – 1909. – № 1. – С. 19–25.
6. Соколов Я. Тройная русская бухгалтерия [Электронный ресурс] / Я. Соколов // Расчет. – 2004. – № 1. – Режим доступа : <http://www.raschet.ru/>
7. Петров А. М. Проблемы современной экономики [Электронный ресурс] / А. М. Петров // Евразийский международный научно-аналитический журнал. – 2007. – № 1 (21). – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1295#ftn1>
8. Соколов Я. Великий реформатор [Электронный ресурс] / Я. Соколов // Расчет. – 2003. – № 9. – Режим доступа : <http://www.raschet.ru/>
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства фінансів України № 237 від 08.10.1999 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99>
10. Бетге Й. Балансоведение / Йорг Бетге ; пер. с нем. В. Д. Новодворский, А. С. Бакаева, В. А. Верховова. – М. : Бухгалтерский учет, 2000. – 454 с.
11. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл ; пер. с англ. А. В. Чмеля, Д. Н. Исламгулова ; под ред. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 496 с.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства фінансів України № 237 від 08.10.1999 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99>

Стаття надійшла до редакції 23 листопада 2011 року

Науковий журнал
«Економічний часопис-XXI»
 читайте на веб-порталі
www.soskin.info/ea/

Різні погляди – одна держава
 аналітика, новини, коментарі
 на новому інформаційному порталі
www.osp-ua.info